

ALFREDAS BUIKO

Vilniaus Universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

ANAPUSINIO DIEVO SAMPRATA KARLO BARTHO RELIGIJOS FILOSOFIJOJE

The Conception of Otherworldly God
in Karl's Barth's Philosophy of Religion

SUMMARY

The idea of a God that is radically transcendent to immanent reality proposed by theologian and philosopher of religion Karl Barth has transformed the theology in XXth century. This article examines the ways other thinkers have influenced Karl's Barth's theological ideas. Furthermore, it also deals with the conceptions of an otherworldly God and of Christ in Barth's theology and philosophy of religion. Finally, it provides certain criticisms.

SANTRAUKA

Teologo ir religijos filosofo Karlo Barθο imanentiškai tikrovei radikaliai transcendentiško Dievo samprata transformavo XX a. teologiją. Šiame straipsnyje nagrinėjama kitų mąstytojų įtaka Karlo Barθο teologinėms idėjoms bei analizuojama anapusinio Dievo ir Kristaus sampratos šio autoriaus teologijoje bei religijos filosofijoje, taip pat pateikiama šių sampratų kritika.

ĮVADAS

XX a. teologo ir religijos filosofo Karlo Barθο veikalai radikaliai pakeitė šimtmečius gyvavusias Dievo ir tikėjimo sampratas. Šio Austrijoje gimusio, Berne, Berlyne, Tiubingene ir Marienburge

studijavusio mąstytojo veikalas *Laiškas romiečiams* teologo Karlo Adamso buvo pavadintas „bomba, nukritusia į teologų žaidimo aikštelę“¹. Toks Barθο įtakos religijos filosofijai apibūdinimas taikliai

RAKTAŽODŽIAI: teologija, Karl Barth, transcendencija, Dievas, Kristus.

KEY WORDS: theology, Karl Barth, transcendence, God, Christ.

įvardija šio autoriaus nepaprastai stiprų poveikį viso krikščioniškojo pasaulio intelektualiniam sluoksniui, taip pat kaip ir tai, kad Barthas 1956 m. žurnalo „Time“ buvo išrinktas „Metų žmogumi“.

Viena svarbiausių šio autoriaus postuluotų radikalai naujoviškų krikščionybės koncepcijų buvo absoliutus Dievo svetimumas ir transcendentiškas žmogiškajam pasauliui. Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti Bartha *Laiške romiečiams* aptariamą absoliučiai transcendentiško Dievo koncepciją apžvelgiant galimas įtakas Bartha Dievo koncepcijos susiformavimui bei įvardyti tam tikrus kritikų, tokių kaip Martinas Lutheris Kingas jaunesnysis arba Rudolphas Bultmannas, Bar-

thui pateiktus kontrargumentus. Pirmoje dalyje „K. Bartha religijos filosofijos koncepcijos“ bus aptarta Soreno Aabe Kierkegaard'o, Fridericho Schleyermacherio ir neokantininkų įtaka Bartha radikalai svetimo Dievo idėjos formavimuisi. Antros dalies „K. Bartha anapusinio Dievo koncepcija“ pirmoje dalyje „Dievas kaip radikalai transcendentiškas pasauliui“ aptariami šios Dievo koncepcijos elementai, o antroje dalyje „Kristaus samprata K. Bartha religijos filosofijoje“ aprašomas Bartha pateiktas Kristaus įvaizdis bei šio įvaizdžio svarba Dievo sampratoje. Trečioje dalyje „K. Bartha kritika“ aptariamos kai kurios kritikų pastabos dėl Bartha pateiktos Dievo sampratos.

K. BARTHO RELIGIJOS FILOSOFIJOS KONCEPCIJOS

Bartha *Laiškas romiečiams* pasižymi nepaprasta cituojamų tekstų gausa. Nagrinėdamas Pauliaus laišką, Barthas cituoja tokius žymius teologus ir religijos filosofus kaip M. Lutheris ir Sorenas Aabe Kierkegaard'as, o antrojo leidimo pratarmėje jis teigia: „aš niekad nesnorėjau nieko daugiau nei klusniai sėdėti prie tokių mokytojų žmonių kaip Hofmanas, J. T. Beckas, Julicheris, Zahnas, Kuhlas ir jų pradininkų Tohlerio Meyerio, B. Weisso ir Lipsiuso pėdų². Būtina pripažinti Bartha idėjų ištakų gausą, ir visiškai suprantama, kad skirtingas Bartha teologines koncepcijas, jų susiformavimą galėjo paveikti skirtingų filosofų veikla. Kadangi šiuo straipsniu siekiama išnagrinėti būtent Bartha pateiktą Dievo sampratą, šiame skyriuje bus nagrinėjamos Bartha studijuotų autorių įtaka būtent šiai jo religinei koncepcijai.

Vienu svarbiausių filosofų, paveikusių Bartha idėjas, reikėtų laikyti danų egzistencialistą S. Kierkegaard'ą: didelė dalis Bartha idėjų ne tik primena paties Kierkegaard'o požiūrį į Dievą, religiją ar pasaulį, *Laiške romiečiams* Barthas perima danų filosofo žodyną – vartoja tokius terminus kaip „krisis“, „krikščionija“ arba „absoliutas“. Tiek Kierkegaard'as, tiek Barthas teigia absoliutų Dievo transcendentalumą ir atsietumą nuo kultūrinės plotmės: Kierkegaard'o filosofijoje paklusnumą kultūrinei plotmei (universalumui) įkūnijantis amžinojo atsakymo riteris yra žemesnės egzistencijos formos nei religinę patirtį išgyvenęs tikėjimo riteris, o Barthas griežtai kritikuoja mąstytojus, siekiančius paaiškinti Dievą per kultūrinę ar gyvenimo plotmę, teigdamas, jog jų santykis yra ne su transcendentiniu Dievu, bet su „ne-die-

vu“, kuris yra viso labo fizinio, psichinio arba kultūros pasaulio atspindys – stabilus. Kitas svarbus šių mąstytojų filosofijų panašumas – įsitikinimas dieviškojo pažinimo neracionalumu ir viską išaiškinančio žmogiško proto (taigi ir natūraliosios teologijos kaip siekio protu pažinti Dievą) kritika. Kierkegaard'as teigia, jog vienintelis tikras santykio su Dievu būdas – proto ribų pripažinimas ir šį sekantis „tikėjimo šuolis“, kurį įvykdeš individas peržengia tiek etinę, tiek estetinę būsenas ir sugrįžta „perkeistas“: Dievo atradimas – ne racionalaus mąstymo ir filosofavimo pasekmė, bet šio elgesio bergždumo pripažinimas ir jį sekantis valios aktas. Barthui tikėjimas – tai „neišvengiama Dievo tikrovė, žvilgsnio tikrumas, ne tyrinėjimo atradimas, bet amžinas suvokimo pagrindas“³, be to, „įsitikinimas (*belief*) yra Tikėjimas (*Faith*) tik tada, kai jis nėra istorinių ar dvasinių laimėjimų produktas“⁴.

Kitas svarbus Barthui mąstytojas – religiją kaip „begalybės“ (termino, vartojamo ir paties Bartheo) intuiciją suvokęs Friedrichas Schleiermacheris, kuris įsitikinęs religijos neredukuojamumu į jokus kitus matmenis⁵. Keturiasdešimt

ketveriais metais anksčiau už Kierkegaard'ą skelbęs žinojimo ir religijos radikaliai skirtį, Schleiermacheris teigia, jog „aiškinti religiją taip, kaip švietėjai – metafiziniu ir praktiniu protu, – reikštų ją suracionalinti arba redukuoti į etiką prarandant religinės patirties savitumą“⁶. Seanas Turchinas pažymi, kad 1912 m. paties Bartheo mintys buvo „Schleiermacherio minčių atspindžiai“⁷ ir kad Schleiermacheris buvo pirmasis, pateikęs religinės patirties galimybes aprašymą, įveikiantį Kanto nustatytas ribas patirčiai (ibid: 16).

Trečia Bartheo religijos filosofijai svarbių mąstytojų grupė – Marienburgo neokantininkų mokykla. Pasak tyrinėtojo McCormako, neokantininkų įtaka Bartheo veiklai yra dar didesnė nei Soreno Kierkegaard'o, suteikusiai tiktai žodyną, o ne „neišsakytus pamatus“ (McCormack 1997: 216). Kaip buvo minėta įvade, Barthas mokėsi teologijos Marienburgo universitete, be to, jis pats pripažįsta šių mąstytojų įtaką jo veiklai. Iš neokantininkų Barthas perima „ribą, prie kurios protas priverstas sustoti“ (nors svarbu pažymėti, jog panašios mintys būdingos ir Kierkegaard'ui).

K. BARTHO ANAPUSINIO DIEVO KONCEPCIJA

1. Dievas kaip radikaliai transcendentiškas pasauliui

Viena svarbiausių Bartheo postuluojamų Dievo koncepcijų – jo radikalus transcendentalumas visam žmogiškajam „kūno pasauliui“. Kitaip nei neoliberalieji teologai, postulavę tam tikrą Dievo ir pasaulio ryšį, Barthas neigia bet kokio bendrumo tarp anapusinio Dievo, jo „be-

galybės“ ir šio materialaus, žmonių pasaulio galimumą. Kaip pažymi Jacopozzi, Bartheo teologinė sistema yra „radikalus pasipriešinimas teologijoje“, o pats Barthas „pasipriešino visai XIX a. protestantų teologijai, atsakingai, anot jo, už tai, kad teologija redukuota į žmogiškąją kalbą, pripildytą profaniškojo mokslo, istorijos, filosofijos bei psichologijos“ (Jacopozzi 1977: 53).

Barthas teigia, jog nepaisant ankstesnių mąstytojų veiklos, ankstesni teologai vengė pripažinti ar apmąstyti radikalų Dievo transcendentškumą, o kartu ir svetimumą pasauliui („Evangelija skelbia absoliutų Dievo svetimumą pasauliui“ (Barth 1968: 28)). Bartho nuomone, Dievo begalybės ir pasaulio baigtinumo skirtumas yra kur kas stipresnis, nei postulavo ankstesni teologai. Šis radikaliai transcendentiško, nebendramačio materialiam pasauliui Dievo vaizdas lemia neigiamą Bartho požiūrį į racionalią arba prigimtinę teologiją, siekusią paaiškinti Dievą žmogišku protu. Tačiau Barthas neigia ir religiją: „(tikėjimas) niekad nebūna tapatus istoriniam ir psichologiniam religijos potyriui“ (Barth 1968: 126). Barthas teigia, jog nei religija, nei filosofija, nei kultūra, nei jokia kita žmogiškoji veikla nėra ir negali būti tam tikras kelias, vedantis į Dievo pažinimą: bet kokia žmogiškoji veikla, įpasaulinanti Dievą, bet kuri „žmogiškąją prerogatyvą grįsta tikėjimo forma yra iliuzija“ (Jacopozzi 1977: 45) ir „sentimentali liberali saviapgaulė manyti, jog iš gamtos ir istorijos, iš meno, moralės, mokslo ar net religijos tiesioginiai keliai veda į neįmanomą Dievo galimybę“ (Barth 1968, 37).

Bartho teigimu, senasis požiūris į Dievo ir pasaulio santykį davė pradžią *analogia entis*, mąstymo apie Dievą tipui, kai siekiama įvardyti santykį tarp Dievo ir pasaulio (Jacopozzi 1977: 40): Barthas teigia, jog šis mąstymo apie Dievybę būdas lėmė vadinamojo „ne-Dievo“ įsigalėjimą. Pasak Bartho, žmogus atranda save absoliučioje atskirtyje nuo Dievo (kurį pats Barthas įvardija kaip „Dievo Ne“): šis radikalus Dievo ir žmogaus

pasaulių nebendramatiškumas ir atsietumas yra pirminė būseną, pirminis būties taškas. Pats Barthas šį potyrį, Dievo Ne įvardija kaip Dieviškojo teismo patirtį (Bultmann 2012: 107), kurią pripažinus, atsiveria Dieviškasis Taip, o kalinys tampa sargybiniu. Šitoks požiūris atskleidžia kantiškąsias Bartho įtakas – kaip pažymi Martinas Lutheris Kingas Jr., žmogaus protas negali išėiti už savo ribų ir patirti transcendencijos. Pasak M. L. Kingo, Barthas įsitikinęs, jog šią ribą žmogus gali patirti per „aktą“, kuris yra Dievo jam suteikto tikėjimo aktas ir Kristaus bei Šventosios Dvasios veiklos pasekmė (King 1952: 99).

Tačiau *analogia entis* mąstymo atstovai (kuriems priklausytų ir tokie didūs filosofai kaip Aristotelis, Tomas Akvinietis ar Benediktas Spinoza, tiek senovės pagonys) nepripažįsta ir ignoruoja šią nepaprastai svarbią skirtį ir šitaip sudaiktina Dievą bei, užuot jį garbinę, garbina savo pačių savybes. *Analogia entis* atstovai, patys to nesuprasdami, iškeičia Dievo Tiesą į žemiškus melus, ir „pusiau sąmoninga pagieža nepažiniam Dievui greitai tampa visiškai sąmoninga“ (Barth 1968: 57), o pats Dievas žmonių protuose tampa vis abstraktesnis ir tolimesnis, kol galiausiai jo vietą užima pasaulis, kuris „būna garbinamas ir kuriam tarnaujama – jeigu reikia, ir atskirai nuo Dievo“ (ibid). Aprašydamas šią būklę, kai pasaulis užima nepažinaus Dievo vietą žmonių širdyse, Barthas cituoja daktarą F. Straussą: „pasaulis nebe tiesiog egzistuoja šalia Dievo: jis perėmė Jo vietą ir pats tapo Dievu, ir reikalauja tokio paties atsidavimo, kokį senamadis tikintysis duodavo savo Dievui“ (Barth

1968: 52). Tikras tikėjimas neturi nieko bendro su mistišku siekiu praturtinti šį pasaulį kito pasaulio „anapus“ sąskaita, jis susijęs su transcendencijos suvokimu (Bultmann 2012: 103).

Barthas teigia, jog Dievas yra visiškai nepažinus ir šis jo visiškai nepažinumas reikalauja radikaliai naujo požiūrio į Dievą: negalima bandyti paaiškinti Dievo per žmogiškuosius predikatus, nes Dievas yra tai, ko „akis nematė ir ausis negirdėjo“ (Barth 1968: 70). Kaip naują požiūrį į Dievą Barthas pasiūlo savo *analogia fidei* – tikėjimo analogiją, pripažįstančią radikalią Dievo / pasaulio skirtį ir nesiekiančią nustatyti begalybės ir baigtinybės santykio. Dievas ir Dievo begalybė negali būti niekaip lyginamos su pasaulio ir žmonių baigtinyste, nes Dievo begalybė yra ne žmonių pasaulio savybių (nors ir pačių geriausių) maksimalus įmanomas taškas – tai radikaliai kitokia, radikaliai transcendentiška kitybė.

Analogia fidei mąstymas taip pat teigia, jog žmogus, būdamas radikaliai skirtingas ir neturintis nieko bendro su Dievu, negali net tikėtis savo paties jėgomis pasiekti Dievo žinojimą: tai gali būti įvykdyta tik Dievui žengus pirmąjį žingsnį ir save atskleidus per Evangeliją, gerąją naujieną. Evangelijos žinia – Dieviškajame Ne (t. y. Dievo radikaliame svetime pasaulyiui) slypi ir Dieviškasis Taip (Barth 1968: 38). Barthas sutinka su Kierkegaard'o pastaba, jog „Dievas privalo būti nepažinus, nes tapęs pažinus, jis tampa stabu“ (Barth 1968: 38). Kadangi Dievo neįmanoma apmąstyti ar suvokti savo pastangomis, vienintelis kelias į Dievą yra Evangelijoje – Dievo žodyje, kurį Barthas priešina religijai, – slypintis Apreiškimas, kuriuo galima tik tikėti.

2. Kristaus samprata Bartho religijos filosofijoje

Dievo kaip radikaliai svetimo pasauliui teigimas lemia savitą Bartho požiūrį į Dievo sūnų Kristų. Barthas pripažįsta Jėzaus Kristaus dieviškumą ir jo, kaip asmens, istoriškumą: tačiau kaip galima paaiškinti šių radikalių priešybių vienybę Kristaus asmenyje? Barthas teigia, jog ši neįmanoma įmanomybė galima ir yra pagrindinė žmogaus santykio su Dievu galimybė.

Barthas teigia: „Jėzus Kristus yra mūsų Viešpats: tai yra Evangelija ir istorijos prasmė. Šiame varde du pasauliai susitinka ir išsiskiria, dvi plokštumos susikerta, viena žinoma, kita nežinoma. Žinoma plokštuma yra Dievo kūrinija, nupuolusi nuo sąjungos su Juo, ir todėl „kūno“, siekiančio atpirkimo pasaulis: žmonių, daiktų, laiko – mūsų pasaulis“ (Barth 1968: 29). Kaip ir Soreniui Kierkegaard'ui, Barthui Jėzaus Kristaus egzistavimas yra paradoksas, taškas, kuriame susitinka kūniškas pasaulis ir absoliutas.

Ypač svarbu pažymėti Bartho daromą Jėzaus – istorinio personažo, veikusio Judėjoje trisdešimtais mūsų eros metais, ir Kristaus – Dievo apsireiškimo – skirtį (Bultmann 2012: 115). Jėzus priklauso istorinei realybei, taigi „pasauliui“, kuris, kaip jau buvo aptarta anksčiau, negali būti kelias į transcendentinio Dievo pažinimą. Jėzus iš Nazareto, Dovydo palikuonis, yra vieta, kurioje vyksta dviejų radikaliai skirtingų plokštumų susikirtimas (Barth 1968: 72). Jėzaus Kristaus atliktas stebuklas – nuodėmingo pasaulio pasauliškumo ir „kūniškumo priėmimas“, suteikęs galimybę apreiškimui, tikėjimui ir evangelijai, kurie savo ruožtu yra į Dievo

anapusybę paties Dievo nutiesti tiltai (King 1952: 60). Tačiau Barthas teigia, kad „(Kristaus) prisikėlime naujasis Šventosios Dvasios pasaulis paliečia kūno pasaulį, bet taip, kaip tangentas paliečia skritulį, tai yra jo nepaliesdamas“ (Barth

1968: 70). Taigi šis Dievo sąlytis su pasauliu yra akivaizdžiai paradoksalus, ir todėl žmogiškajam protui nesuprantamas, ir pirmasis žingsnis į Apreiškimo patirtį yra proto kapituliacijos prieš Dievo begalybę ir svetimumą pripažinimas.

BARTHO DIEVO SAMPRATOS KRITIKA

Bartho Dievo samprata yra susilaukusi tam tikros kritikos: viena pastabų, išsakytų Barthui liberalių teologų ir vėliau pakartotų Martino Lutherio Kingo straipsnyje „Bartho Dievo samprata“ yra Dievo imanentiškumo neigimas. Liberalūs teologai irgi pripažįsta Dievo transcendentįškumą, tačiau jie pripažįsta ir jo imanentiškumą, mat Dievas išreiškia savo kūrybinį genialumą per nuolatinį Visatos kūrimą ir palaikymą (King 1952: 106). Bartho radikaliai transcendentinis Dievas šiuo atveju patiriamas tik per „dieviškąjį apreikimą“ ir niekaip kitaip, o kiti teologai mato Dievo pėdsakus ir šiame jo sukurtame pasaulyje, pvz., žmonių gerume (ibid).

M. Lutheris Kingas taip pat pasiūlo kitą priekaištą Bartho Dievo sampratai:

nepaisant Bartho teiginio, kad Dievas yra nepažinomas, ir įsitikinimo, jog apie „Dievą žinome, tik kad apie jį nieko nežinome“, Barthas kalba apie tam tikrus Dievo atributus, tokius kaip teisingumas, didingumas, šventumas su tam tikru tikrumu, nors šitoks yra visiškai nepagrįstas (King 1952: 106). Teigdamas radikalų Dievo ir pasaulio skirtumą bei pripažindamas, jog tarp Dievo ir pasaulio nėra nieko bendro, Barthas turėtų arba pripažinti, kad Dievo negalima aprašyti jokiais žmonėms būdingomis savybėmis (taigi ir kaip teisingą ar šventą, nes šios sąvokos irgi yra žmogiškojo pasaulio sąvokos), arba pripažinti, kad Dievas gali būti pasiektas žmogiškuoju mąstymu, o tam, kaip jau buvo parodyta, Barthas labai prieštaravo.

IŠVADOS

Karlo Bartho pateikta Dievo samprata paremta radikaliomis Dieviškojo pasaulio ir žmogiškojo, arba kūno, pasaulio skirties prielaida. Šia samprata paremta religijos filosofija lemia šiuos Bartho Dievo sampratos elementus:

1. Dievas yra absoliučiai netapatus pasauliui, radikaliai transcendentiškas, ir todėl Dievo pažinimas negali būti pasiektas jokiais pasauliui būdingomis priemonėmis, tokiomis kaip protas, gam-

ta, menas, istorija, psichologija ar religija. Žmogus negali pažinti Dievo savo asmeninėmis pastangomis.

2. Radikalus Dievo transcendentškumas pasaulio atžvilgiu taip pat reiškia, jog transcendentinio Dievo pažinimas gali įvykti tik paties Dievo malonės dėka, t. y. Dievui, kaip absoliučios begalybės įsikūnijimui, žengus pirmą žingsnį ir suteikus žmogui tikėjimo galimybę.

